

מדעתיה.¹⁹ כלומר: אם ארצה אחזירם לך. ומכיון שהלוקח מפרש בתנאי שזה תלוי ברצונו אין כאן ריבית, כי עד שמחזיר למוכר, הבית קנוי לו, וכשמחזיר לו הוא חוזר ומוכרה לו, נמצא שכשהוא דר בבית הוא דר בשלו.

ההוא גברא דזבין ליה ארעא לחבריה שלא באחריות, כלומר: בשטר מכירה היה כתוב שהמוכר לא מקבל עליו אחריות למקח, ואם בעל חוב שלו יגבה את הקרקע מהלוקח, לא יתן לו כלום.

חזייה מוכר ללוקח, דהוה קא עציב, כי המוכר לא רצה למוכרה באחריות, והוא לא רצה להניח מלקנותה בשביל כך, והצטער מחמת שחשש שבעל חוב יגבה ממנו, ויפסיד.

אמר ליה מוכר ללוקח, בעוד שעסוקים בענין המקח, אמאי עציבת אין לך לדאוג, אי בעלי חובות שלי טרפו לה מינד, מגבינא לך שופרא [מעידית שבכנסין] אפילו שבהא שתשביח את השדה, ופירי שיגדלו ברשותך. והלוקח שתק, ולא חיזק את דברי המוכר.

אמר אמומר, פטומי מילי בעלמא הוא, ואין כאן תנאי, ואם בעלי חובות טרפו מהלוקח,

א-10

המוכר לא צריך לתת לו כלום.

אמר ליה רב אשי לאמימר, טעמא מאי זה פטומי מילי? ולא אומרים שדעתו לתנאי גמור.

כי, כיון דלוקח בעי לאתנוויי, שהרי התנאי לטובתו, והכא מוכר קאי מתני, והלוקח לא חזר על התנאי לחזקו, לכן אמרת פטומי מילי בעלמא הוא⁽¹⁾.

ומקשינן על אמיר: **אלא, מתניתא** שהגמרא הביאה לעיל, דקתני בסיפא, לכשיהיו לך מעות אחזיר לך, מותר. ובוזה מוכר הוא דבעי לאתנוויי, כי התנאי לטובתו, ומדובר שמוכר לא אתני, ולוקח קא מתני.

ואמרינן לעיל, מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא? ואמר רבא, סיפא דאמר ליה לוקח למוכר בפירוש מדעתיה [מרצוני].

מבואר, **טעמא דאמר ליה מדעתיה.** הא לא אמר ליה בפירוש מדעתיה, אסור לעשות כן, כי יש כאן תנאי גמור שאם המוכר יחזיר את הדמים המכירה תתבטל, ולא אמרינן פטומי מילי בעלמא הוא, ואין כאן תנאי!?

ומתרצינן: **אמר ליה אמיר לרב אשי:** אין כונת רבא שמדובר באופן שאמר לו בפירוש

19. רש"י והרי"ף גרסו מדעתו. הר"א"ש בסימן כ"ו כותב שאין כוונת הגמרא שהלוקח אמר אם ארצה להחזירם לך אחזירם לך, שאם כן זה לא תנאי במכירה והסיפא לא דומה לרישא. אלא כוונת הגמרא שהלוקח אמר אחזירם לך מדעתי שיש לי עתה, אבל אם תשתנה דעתי ולא ארצה להחזירם לך, איני מחויב להחזירם לך. וכעין זה כתוב בשיטה

1. כתבו הר"א"ש והרשב"א שמכיון שהתנאי לטובת הלוקח, היה לו לחזור על התנאי ולחזקו

מדעתי. אלא נעשה כמאן דאמר ליה מדעתייה אתמר. כלומר: מפני שהמוכר צריך להתנות, וכאן הלוקח התנה, זה פטומי מילי. והלוקח לא צריך להחזיר את הבית למוכר, כמו אם אמר לו בפירוש אחזיר לך מדעתי⁽²⁾.

ההוא שכיב מרע דכתיב לה גיטא לדביתהו [אשתו], כדי שאם ימות לא תזקק ליכום. אנגיד ואתנה, [נאנח], אמרה ליה אשתו, לפני שגירשה, אמאי קא מתנחת, אין לך לחשוש שאולי תתרפא ואני אתחתן עם בעל אחר, כי אי קיימת [תתרפא], דידך אנא.⁽³⁾ ואחר כך נתן לה את הגט.

אמר רב זביד, פטומי מילי בעלמא הוא, כי זה לטובת הבעל והוא לא התנה. ולכן אפילו אם התרפא מהחולי, מותר לה להתחתן עם אדם אחר.

ומקשינן: אמר ליה רב אחא מרפתי לרבינא, למה אתה אומר, שאין כאן תנאי בגירושין בגלל שזה פטומי מילי?

ואי לאו פטומי מילי, מאי, וכי בדידה קיימא למישדי תנאה בניטא, הרי רק בדידה קיימא למישדי תנאה, כי לא צריך את דעת האישה בגירושין, ומתגרשת אפילו בעל כורחה?

ומתרצינן: מהו דתימא, הוא גופיה אדעתא דידה קא גמיר ויהיב גיטא, ומכיון שהוא גירש אותה על דעת התנאי שהיא אמרה, הוא עשה תנאי בגירושין.

קא משמע לן שאין כאן תנאי בגירושין. כי אפילו שהוא נותן את הגט על דעתה, כאן גם היא לא אמרה תנאי גמור, כי מה שאמרה

כתב הריטב"א שרק כשהמוכר אומר כן דרך סיפור דברים ולא אמר בלשון על מנת זה "פטומי מילי" אבל אם אמר בלשון על מנת זה לא פטומי מילי אלא תנאי גמור. וכן כתב הב"י בחו"מ סימן ר"ז בשם תלמידי הרשב"א. אמנם, ה"דרכי משה" שם באות ב' מביא הגהות מרדכי שאפילו התנה בתנאי כפול זה פטומי מילי בעלמא.

2. הגהות אשר"י כותב בשם ר"ח פירוש אחר והב"י בחו"מ סימן ר"ז כותב שכך פירש הרמב"ם.

3. תוספות והרא"ש כותבים שמדובר כאן שהבעל גמר בדעתו ובפיו לגרש בלא תנאי ואח"כ האישה מנחתמו בדבריה. והנמוקי יוסף כותב שמדובר שהגט נכתב ומסרו לשליח ליתנו

ומזה שהוא לא חוזר על התנאי מוכח שהוא לא רואה דברים אלו כעיקר אלא כפטומי מילי להניח עוצבו ורוגזו, וחושב בליבו אם אחזור על התנאי, המוכר יחזור מדבריו, וטובה השתיקה, לכן אין כאן תנאי.

כתבו הראשונים, שדין זה הוא רק כשבתחילת הקנין דיברו שהמכירה בלי אחריות ועדיין לא נגמר המקח, כגון במקום שנהגו לקנות רק כשיגיע השטר ליד הלוקח ונתן למוכר מעות ולא נכתב עדיין השטר. וכיוצ"ב בזה כיון שנתרצה הלוקח בתחילת המקח ליקח שלא באחריות, אמרינן "פטומי מילי בעלמא הוא". אבל אם בתחילת הדברים אמר המוכר ללוקח קנה שדי ואם יטרפו ממך מגבינא לך שופרא, אין זה פטומי מילי אלא תנאי גמור. אפילו שעל הלוקח להתנות כי בוודאי לא נתכוון הלוקח לקנות אלא כמו שאמר המוכר בתחילת דבריו.

זה פטומי מילי בעלמא (4).

הקדמה לסוגיית אסמכתא

המתנה עם חבריו, שאם לא יעשה כך וכך, הוא קונס את עצמו בהתחייבות ידועה, הרי זו "אסמכתא". כגון: מי שפרע מקצת חובו, והשליש שטרו, ואמר לשליש אם לא אפרע למלווה את יתר החוב, עד יום פלוני, תן לו שטרו ויגבה ממני כל החוב. דהיינו: שסומך בלבו בשעת התנאי, שיוכל לשלם המותר כשיגיע הזמן, וקנס את עצמו שאם לא ישלם לאותו זמן, יתן השליש את השטר למלווה, ויגבה את כל הכתוב בשטר.

ונחלקו תנאים במשנה במסכת בב"ב דף קסח. אם ההתחייבות חלה או לא.

רבי יוסי אומר, שאם הגיע הזמן ולא שילם את המותר, יתן השליש את השטר למלווה, שאסמכתא קונה. ורבי יהודה סובר, שאסמכתא אינה קונה, שלא גמר בדעתו להקנות.

בפירוש המושג "אסמכתא", יש מחלוקת בין הראשונים:

הרשב"ם בב"ב [דף קסח. ד"ה אסמכתא, ובדף קעג: ד"ה ר"י סבר] מפרש, שסומך בדעתו שאותו התנאי שבאי קיומו תלה את ההתחייבות, יקויים, וממילא לא תבוא ההתחייבות לידי קיום. ובמקרה הנ"ל הוא סומך בלבו בשעת התנאי, שיוכל לפרוע המותר כשיגיע הזמן.

ורש"י [כאן בדף סו. ד"ה אני אומר אסמכתא קניא, ולעיל בדף מח: ד"ה אסמכתא קניא] מפרש, שמסמיך את חבריו, היינו, שמבטיחו שאם לא יקויים תנאו, יתן לו כך וכך, כדי שיסומך עליו. ובמקרה הנ"ל הוא מסמיך את חבריו, שיפרע את יתר החוב עד יום פלוני.

במשנתנו כתוב, "הלוחו על שדהו, ואמר לו, אם לא תפרע לי עד ג' שנים, הרי היא שלי, הרי היא שלי". ומבואר בסוגיא שהתנאי הזה הוא אסמכתא. ונחלקו הראשונים באיזה אופן זה אסמכתא, רש"י [בד"ה אני אומר אסמכתא קניא] סובר, כי רק כשהשדה שוה יותר מההלואה, ואם לא יפרע עד ג' שנים הוא מויל לו את שווי השדה, זה אסמכתא. והרמב"ן והרשב"א סוברים שאפילו בשוויה זה אסמכתא, לפי שאין אדם רוצה למכור נכסיו, וכך שיטת תוספות בע"ב ד"ה ואי.

כתוב בסיפא של המשנה: הלוחו על שדהו

על דעתה ויש כאן תנאי, כי בזה לא שייך פטומי מילי. המחנה אפרים בהלכות גירושין סימן ט' ד"ה והיכא מבאר, שהספק הוא האם מה שהגמרא אומרת "מהו דתימא אדעתא דידה יהיב" הכוונה שבוודאי זה כך, או שחוששים שמא אדעתא דידה נתן את הגט וכשיתרפא היא ספק מגורשת, קא משמע לן שדבריהם פטומי

לה, ולפני שנתן לה אמרה לבעל אי קיימת דידך אנא. ובחדושי הריטב"א כתוב שלאחר שנתן הגט בידה בעוד שעסוקים באותן ענין אמרה לו כן. [וצריך עיון אם יש כאן מחלוקת].

4. כתב הנמוקי יוסף: צ"ע אם אמרה לו את זה קודם כתיבת הגט, האם אמרינן שנתן את הגט

וכו'.

ורב נחמן אמר: אפילו לאחר מתן מעות, קנה הכל⁽⁶⁾.

אמר רב הונא: בשעת מתן מעות, כלומר: אם המלוה אמר ללוה בשעה שנתן לו את ההלוואה, אם לא תפרע לי עד ג' שנים הרי היא שלי, קנה הכל, את כל השדה הממושכנת, אפילו שהיא שוה יותר מהדמים שהלוהו.

עבד רב נחמן עובדא גבי ריש גלותא, שהיה להם שטר שכתוב בו, שאמרו ללוה לאחר מתן מעות אם לא תפרע עד זמן פלוני השדה הממושכנת תהיה קנויה לנו, והלוה לא פרע, כשמעתייה, שקנו הכל.

ואם אמר לו את זה לאחר מתן מעות ההלוואה, לא קנה המלוה בשדה הממושכנת אלא כנגד מעותיו, כי הלוה לא גמר בדעתו להקנות יותר מכנגד ההלוואה⁽⁵⁾.

קרעיה רב יהודה לשטרין של ריש גלותא, כי סבר שהשטר פסול.

מילי ולכן אפילו אם נתן על דעתה היא מגורשת. ואם כן גם כשדבריה הם לא פטומי מילי, ונתרפא, היא ספק מגורשת.

מתן מעות לא קנה הכל, זה לא בגלל אסמכתא, אלא, שבזה אין דעת הלוה להקנות יותר מכנגד ההלוואה. ותוספות בשם ר"י סוברים, שלאחר מתן מעות לא קנה הכל, בגלל אסמכתא. ובשעת מתן מעות סובר, שזה לא אסמכתא, ואומרים לזה ב' טעמים, (א) כי על דעת כן המלוה מסכים להלוות לו, ולכן גומר בדעתו להקנות לו (ב) כי המלוה עושה לו טובה שמלוהו.

5. תוספות בד"ה לאחר מתן מעות, מוכיחים מהגמרא בע"ב, שרק אם התנה עמו במפורש, אם לא אפרע לך עד ג' שנים תקנה בשדה לגוביינא, לא קנה. קונה כנגד מעותיו, אבל בסתם לא קנה כלום. ואפילו שעל כנגד מעותיו אין החסרון של אסמכתא. כי בדעת הלוה היה להקנות את כל השדה, ואין דעתו על חלק מהשדה. רש"י בד"ה בשעת מתן מעות, כותב, "ואם לאחר מתן מעות התנה אין בדבריו כלום". אומר המהר"ם שיף, אינו מדויק, וכונתו שהרי בגמרא כתוב שקנה כנגד מעותיו. אומר החתמ"ס שכונת רש"י למה שכתבו תוספות, שבסתם אין בדבריו כלום, ולא קנה כלום.

עוד אומרים תוספות, שבגמרא בע"ב כתוב שגם כשמקנה לו כנגד מעותיו, יש את הדין שאסמכתא לא קניא, והטעם כאן שלאחר מתן מעות קונה כנגד מעותיו, כי רב הונא סובר שכאן זה עדיף משאר אסמכתא. [עיין הערה 6] אבל הרמב"ן אומר בשם רבינו תם שרב הונא חולק על מר זוטרא בע"ב, וסובר שרק על מה שהוא יותר מכדי מעולתיו, זה אסמכתא.

הראשונים נחלקו בביאור שיטת רב הונא שמחלק בין שעת מתן מעות לאחר מתן מעות. הרמב"ן והרשב"א סוברים, שדעת רב הונא שאין כאן חסרון של אסמכתא [או כי סובר אסמכתא קניא, או שכאן זה לא אסמכתא כי המלוה מוחזק בשדה, וזה דומה לאמר לו מעכשיו שמבואר בגמרא שזה לא אסמכתא]. וזה שלאחר

6. תוספות בד"ה ומניומי, מוכיחים, שרק כאן סבר רב נחמן שאסמכתא קניא, אבל בשאר מקומות סובר שאסמכתא לא קניא, ואומרים ב' טעמים שכאן זה עדיף, ר"י מפרש כי עצם המשכנתא זה קצת כעין מקח וממכר, שמקנה לו כל הקרקע להשתעבד בו בתורת משכון. וגם עשה לו טובה בהלוואה. לכן כשמתרצה לו,

אמר ליה ריש גלותא לרב נחמן, רב יהודה קרע לשטרך, שאתה הכשרת את השטר.

אמר ליה רב נחמן, וכי ברקדא [אדם קטן בחכמה] קרעיה? הרי גברא רבה קרעיה, ודאי חזא ביה טעמא שהשטר פסול, ולכן קרעיה.

איכא דאמרי,

אמר ליה: דרדקא קרעיה! דכולי עלמא לגבי דידי בדינא, דרדקי נינחו.

הדר, אמר רב נחמן, לא כמו שסבר בתחילה, אלא, אפילו בשעת מתן מעות, לא קנה ולא כלום⁽⁷⁾.

ומקשינן: איתביח רבא לרב נחמן ממשנתינו:

אם אי אתה נותן לי מכאן ועד שלש שנים הרי היא שלי, הרי היא שלו. מבואר שהמלוה

קונה את כל השדה, וקשיא לרב נחמן.

אבל על רב הונא לא קשה, כי הוא יעמיד את המשנה שאמר בשעת מתן מעות.

אמר ליה, אני אומר [הייתי רגיל לומר] אסמכתא קניא, ולכן אמרתי בתחילה אפילו לאחר מתן מעות קנה הכל. והאמורא ששמו מניומי, אמר אסמכתא לא קניא והוא החזירי מדברי, תשאל אותו מה יענה על משנתנו.

ולמניומי, קשיא מתניתין?!

ומתריצין: איבעית אימא, מתניתין רבי יוסי היא, דאמר אסמכתא קניא. ואני סובר כהתנא שחולק על רבי יוסי.

איבעית אימא, דאמר ליה קני מעכשיו, אם 10-ב לא אפרע לך עד ג' שנים הרי היא שלך מעכשיו. וכשמקנה מעכשיו, זה לא אסמכתא אלא גומר בדעתו להקנות⁽¹⁾.

בו, וסובר שלא קנה כלום. ובזה מיישבים את קושיית תוספות מהגמרא בנדרים דף כז., וכן כותב הר"ן בנדרים, וזה לשונו, קים ליה להש"ס דהדר ביה רב הונא כדהדר ביה רב נחמן. אבל הריטב"א כאן אומר שאי אפשר לומר כן, דאם כן היה לגמרא לפרש את זה, כמו שמפרשת ברב נחמן.

1. הרמב"ם בהלכות מכירה [פרק י"א הלכה ז'] מבאר הטעם שכשמקנה מעכשיו זה לא אסמכתא, וזה לשונו, שאילו לא גמר להקנותו לא הקנהו מעכשיו. ומזה שמקנה מעכשיו, מוכח שגמר בדעתו להקנות. והתוספות רי"ד אומר טעם אחר, שבזה המכר חל מיד, ואם אחר כך הלוח יפרע את החוב, המקח יתבטל. נמצא שהתנאי הוא לא בקיום המקח אלא בביטול

שיהא שלו אם לא יתן לו עד ג' שנים, יש בדעתו לקיים וגומר בדעתו להקנות לו. [הבי" בחו"מ סי' ר"ז, דף סא. מבאר למה הר"י הוצרך לשני הטעמים]. ור"ת מפרש שכאן זה עדיף, כי הקונה תפוס בשדה, ובזה המוכר גומר בדעתו להקנות. [עיי' מהרש"א]. הרמב"ן גם מביא את דברי ר"ת, ומוסיף, שכשהקונה מוחזק בשדה, זה דומה לאמר לו מעכשיו שכתוב בגמרא בע"ב שזה לא אסמכתא.

הרשב"א והריטב"א מקשים, בין לרב הונא שאומר לאחר מתן מעות קנה כנגד מעותיו, ובין לרב נחמן שאומר קנה הכל, במה הוא קונה את השדה, הרי הכסף הראשון כבר נעשה מלוה, ובמלוה אי אפשר לקנות? ותירצו בכמה אופנים.

7. הרמב"ן והרשב"א אומרים שגם רב הונא חזר